

IRODALMI SZEMLE.

Katona József élete.

Junius (Zilahi Kiss Béla) Katona József élete. Budapest, 1900. Magyar Könyvtár.

Nagy érdeklődéssel, s mégis kevés reménynyel fogtunk e kis füzet olvasásába, mely az utóbbi időben, sőt ha jól tudjuk: egyáltalán, egyedüli könyvalakban megjelent műve szerzőjének. Az érdeklődést indokolja a nagy tudás, a széleskörű történelmi műveltség, az önálló kutatásra született hajlam s a kritikai érzékkel párosult írói tehetség, mely tulajdonok közül még ellensége sem tagadhat le Zilahi Bélától egyet sem. Hozzáadhatjuk ehhez még a stíl magyarosságát s a folytonos előadást, mely ha néha száraz is, többnyire élvezhető. *Junius* kiválóan ért hozzá, hogy aránylag röviden egy egész korszak életének hű képét adja s egy-két lapon olyan és annyi dolgot mondjon el, melyre másoknak egy nagy kötetre van szükségök. Mint régi tárczaíró, valósággal beletanult abba a mesterségbe, mely a sokféle ágazó történelmi szálait biztos kézzel fogja össze s kiválasztva a sok lényegtelen közül a lényegest, tisztán az utóbbiak rajzára szoritkozik. Rövid lélekzetű cikkeiben sokat mondani el s hozzá még tömören, érdekesen és kerekdeden: nem utolsó írói erény. De a kik nagyon hozzá szoknak, rendszeren elvesztik szemmértéküket a messzebb távolságokra s ha nagyobb művet kell írniok, könnyen cserbe hagyja őket a beosztó képesség s hamar kifogynak mondani valójukból. Úgy látszik, az agyon is úr a szokás s ha működése a kis adagokat szokja meg, nehezen préselhető ki azon felül belőle valami. Ez az egyik oka, hogy kevés reménynyel fogtunk *Junius* könyvének olvasásába. Egységes, nagyobb s jól megkonstruált életrajzot nem igen adhat, mert természetévé vált, hogy röviden beszéljen. A másik: nem lélekűvár és nem filozóf, s írjon bármily okosan, tehetségének fájánál fogva sem képes rá, hogy egy életrajz keretében elének állítsa az embert, olyannak, a milyen volt, hogy az írásból kihallassék szíve dobogása, kitűnjék erénye és gyarlósága; milyen volt haragja, mosolygása; mi a titka, stb, mert úgy vélem, hogy egy nagy embernél a legkisebb egyéni dolgok is fontosak s gyakran egy elejtett szó, egy gesztus, az ajknak egy alig észrevehető rángása, vagy a legparányibb dolog is épp úgy visszatüköri egyéniségét, mint a harmatcsepp a nap teljes ragyogását.

És föltevésünkben nem csalódtunk. Első állításunkat már az életrajz bevezető sorai is igazolják, melyek roppant messzeségből teszik meg a fölösleges kerülőt. Junius érezte, hogy hamar ki fog fogyni az írásból, ha in medias res ugrik, vagy ha Katona születésén kezd. A tárgyhoz való ragaszkodást feláldozza tehát s maga is beleesik abba a hibába, melyet nem valami jogos alapon ró fel oly gyakran Zrinyi életírójának, Széchy Károlynak. „Kecskemét a mult század végén, bár Alsó-Magyarország első mezővárosának büszke címét viselte, a valóságban inkább volt falu, mint város. Ne hangozzék ez állítás ócsárlás-képpen, nem állott különben a dolog más városokkal sem: falu volt Szeged és Debreczen, falu volt Pest is, kisebb, néptelenebb, talán szegényebb is Szegednél Debreczennél és Kecskemétnél. Az ok és magyarázat ugyanaz: a török hódoltság. Még Debreczen volt a legszerencsésebb, mert állandóan nem élt török fennhatóság alatt, csak irgalmatlan serezeket fizetett elég sűrűn. Kecskemét mindjárt a mohácsi csata után megismerkedett a török uralommal; másfél századon át része volt a budai vilajetnek és átszenvedte mindazt a nyomorúságot, a mit a török hódítás rázúdított a magyar földre . . .“ s így tovább, lapokon át. Azt hinné az ember, hogy Kecskemét városa történetét olvassa s nem Katona életét. Valóban a legjobb akarattal sem hihetjük el Juniusnak, hogy mindez Katonára, akár mint emberre, akár mint drámaíróra a legkevesebb befolyást is gyakorolta volna. Hát még: a mikor az iparosokat tárgyalja! „A ezéhek közt legnagyobb a csizmadia, aztán a takács, aztán sorban a szabó, a szűrszabó, a szűcs, a molnár, a kovács, a lakatos, az ács és kőműves, a tímár, az asztalos, a bogsnár, a kalap- és szíjgyártó ezéhek“. (Van-e még több? kérdi aggódva az olvasó. De Junius hidegvérrel folytatja:). „Volt egy pár ötvös, puskaműves, késes, bádogos, rézműves, bábsütő, kötélverő, gombkötő, esztergályos, szappanos és órás iparos is. Nyomdász nincs 1841 ig; de van három könyvkötő, a kik a régi jó időkben egyúttal könyvtárosok is voltak. Előfordult egy pár a luxust szolgáló iparág is. Voltak divatárusnők, akkor masamódnak hívták, csipkeverők, főkötő varrók, gyolesfestők, kesztyűs, posztónyíró, harisnyakötő és szobafestő. A mézsáros és hentes-czéh nem népes, de ez a foglalkozás mindenütt előkelő, hogy úgy mondjam „arisztokrata volt“.

Junius megczáfolni látszik föntebbi állításunkat, hogy a lényeges vonásokat kiválasztva, ezek rajzára törekszik. De ezt csak kisebb dolgozataira mondtuk, melyekben nincs oka s ideje sincs fölösleges kitéréssekkel növelni a hasábok számát. Nehéz ellenállni a vágynak, hogy mindazt el ne mondja az ember, a mit tud; s Junius e nehézséget nem küzdi le. De nehezebb és szebb olyant mondani csak, a mit az olvasó nem tud: s a kiváló essay-íróknak ez a sajátysága. Azt hiszem, hogy Katona József életének magyarázatánál több alkalom kínálkozik az új szempontokra s az újabb világitásra. A kecskeméti falusi viszo-

nyok ebben a csöndes és szomorú nagy emberben egyetlen egy csírást sem fejlesztették ki a tehetségnek s így a „környezet hatása“ nem itt, hanem Pesten, abban a körben keresendő, mely az első impulzust adta neki arra, hogy színészsé, majd színműrővé váljék. Szerettük volna, ha Keeskemét helyrajza helyett erre fektette volna a fősúlyt Zilahi s ne csak vázlatot, de szélesen megfestett, hű képét adja Katona pesti társaságának, a könyveknek, a miket olvasott, az embereknek, a kikkel rokonszenvezett. Igaz, hogy szerelméről elég részletesen s elevenen ír. Olyan szerelem ez is, mint a legtöbb nagy emberé: heves, de megnyilatkozási formájában mégis félnék és szemérmes; e mellett bánatos és reménytelen. Szegény nagy ember, a kinek szíve telve volt egy Petur lángolásával, egy Bánk nemességével s egy Melinda gyöngédségével! A szerelemnek nem üdvösségét, de poklát élted át, hogy találtál volna hangot a boldog szerelem leírására? A lángelméknek majdnem közös tragikumuk, hogy a nők előtt ne legyenek kedvesek s csak messziről legyen édes a hallgatásuk, „mint a havasi kürté“. Ha nagyok, mint gondolkodók: esetlenek, mint a szalon emberei; ha ügyesen rimelnek, bizonyára ügyetlenül bókolnak s az, a ki a legszellemesebben beszélteti személyeit, többnyire hallgat, a konvencziót megkívánta társalgás alatt. Csak kevés a nő, a ki műveltségénél fogva fölemelkedhetik hozzájuk s megérthetné őket. Sajnos, ők az ilyenekkel csak a legkritikább esetben találkozhatnak. Katona József legalább nem találkozott velök s a mint műzsját nem értette meg senki: azonképpen nem értették meg szerelmét sem. A lapokat, melyek ennek a „mogorva“ embernek modoráról, természetéről és jelleméről szólnak, nem lehet kritika nélkül olvasni, mert csak oly fölszínsek, mint a szép Déryné minden szava. S mégis sajnáljuk, hogy a sokat fecsegő színész ez egy tekintetben oly szűk szava volt. A historikus a fecsegésből is kihámozza, hogy mi az igazság, mely megjegyzésnek alapja a hiúság, vagy érdek. De kihámozza azt az író műveiből, leveleiből, családi hagyományaiból, az esetleg fennmaradt adomákból, tettekből, a tárgyakból, melyeket szeretett, vagy a leszármazottak véralkatából is, — hisz minden fennhangon beszél az értelmeseknek, még a szikla is, Emerson szép hasonlata, mely utat váj a hegyoldalba s ezzel leírja a maga élettörténetét. Úgy vélem, hogy Katona József életírója nem elég psychologus ahhoz, hogy a holt lapok és hagyományok megvallják neki titkaikat, s innen van az is, hogy új dolgót nem hallunk tőle a nagy emberünkről. Ha csak azt nem vesszük újnak, hogy Katona a „Rózsa“ ez. vigjátékkal nem gúnyolni akarta Déryné, hanem jóakarattal figyelmeztetni hibáira. Sokszor a gúny is jóindulatot takar, mert ezek hathatósabb eszközökül van kiválasztva a jóakarattal. Ez a megjegyzés sem valami eredeti tehát, s a régibb életírókhoz képest nem mutat haladást.

Katona József dráma-írói pályája mindössze nem hosszabb négyöt évvel. Ez idő alatt mintegy 8—9 drámát ír. Zilahi e rövid pályát

jellemzetesen rajzolja meg s darabjait nemcsak kivonatolja, de talpraesett megjegyzésekkel kritizálja. Bár e rész nem tartozik a szorosan vett életrajzhoz, szolgálatot tett vele a Magyar Könyvtár czéljának, melynek egy része a tanulók ismereteinek gyarapítására irányul. De itt is adós marad egy kérdés helyes megoldásával, mely különben sokkal fogósabb, semhogy szemrehányást tennénk érte. A kérdés ez: hogy lehetséges, hogy Katonának csak egy remekműve van s többi darabja nemcsak nem mutat a lángelme kéznyomára, de határozottan gyarló. Ne mondja valaki, hogy Madáchnál ugyanez az eset. „Az ember tragédiája“ költőjének gyönyörű, filozófiai mélységű költeményei maradtak fenn, melyek nemcsak előiskolájául tekinthetők nagy drámai költeményének, de a kiforrt lángelme szemlélődéseinek gyümölcsei s határozottan irodalmi becsesel bírnak. Katona József drámáiban azonban sem a szerkezet, sem a cselekvény fölépítése, sem a jellemrajz nem mutat rá azokra a bizonyos „oroszlánkörmökre“. Ő csakugyan egyszerre bukkan ki tenger mélységéből, a nélkül, hogy megmondaná, ki volt tanítója s hol járt iskolába? Hogy Shakespearet és — Kotzebuet tanulmányozta? Bánk bán irásakor épp úgy ismerte őket, mint a „Rózsa“, a „Ziska, a táboriták vezére“, „Jeruzsálem pusztulása“, vagy akár „A borzasztó torony, vagyis a gonosz talált gyermek“ írása alkalmával. S míg az első remek: az utóbbiak egyaránt silány tálományok. Zilahy úgy kísérli megfejteni a kérdést, hogy egyszerűen tagadja, hogy az említett darabok oly rosszak, a milyeneknek az életírók mondják. De ez oleó ellenvetés. Azt hisszük, hogy az ok inkább ott kereshető, hogy Katona maga sem fordított figyelmet ifjúkori drámáira, mert ideje sem volt erre. Részben körülményei, részben az egykori, valóban bohéme színpad igényei is olyanok voltak, hogy gyorsan kellett dolgoznia s nem végezhetett egyebet hirlapírói munkánál. A könnyelmű, szeleburdi és nem legműveltebb bohéme társaságot, melyben forgolódott, nemkülönb az akkori primitivebb esztetikai kívánalmakat épp úgy kielégítette egy férczművel, mint egy remekművel. A Bánk bán sorsa is csak bizonyítja ezt. A fő az volt, hogy sokat és gyorsan írjon; hogy mit irt, az mellékes. Katona érezte a maga erejét s tudta, hogy mindez csak játék, léhaság, nem pedig művészet. Mikor Döbrentey „Erdélyi Múzeuma“ 1814-ben pályadíjat hirdetett, látta, hogy most már komolyabb dolgról van szó s minden erejét és tudását érvényesítenie kell. És érvényesítette is. A Bánk bán nem úgy tekintendő, mint egy fokozatos fejlődés legmagasabb foka, mert hiszen a fejlődés el van rejtve szemünk előtt. Ellenben egyéb darabjait illetőleg kell sajnálnunk, hogy nem szerencsésebb viszonyok közt születtek, mert épp úgy remek művekké formálódhattak volna a költő agyában, mint maga Bánk bán.

Visszatérve azonban Június könyvére: minden esetre hasznos és kellemes olvasmányoknak tartjuk azokra nézve, a kik Gyulai művén

kivül Katonáról egyebet nem olvastak. Ha az irodaiomnak nem is nagy nyeresége, adatainak hitelességénél és lelkiismeretességénél fogva nem csak impulzust, de segédkezet is adhat egy újabb Katona életrajzra.

h. j.

Bodley: Franciaország.

John Edward Courtenay Bodley. *Franciaország*. Fordították dr. Darvai Móricz és Mihály József. A magyar tud. akadémia kiadása II. rész 1900.

Bodley híres essayjének, mely Franciaország jelenkori közállapotait tárgyalja a lehető legalaposabb kutatás és közvetlen tapasztalatok nyomán, második kötete nemrégiben hagyta el az akadémia kiadásában a sajtót.

A híres politikai író e művének első kötetét még az 1899-es évben fordították magyarra s akkor ismertették is lapunk hasábjain. E második kötetben, mely a III. és IV. könyvet foglalja magában, a *francia parlamenti* rendszerről és a *francia politikai pártokról* értekezik Bodley. Folytatását képezi mindkét tanulmány az első kötetben foglalt *Szabadság* és *Alkotmány* című könyveknek s avval közös alapeszméből fakadván külön részletes taglásába bocsátkoznom feleslegesnek, mondhatom, lehetetlennek látszik.

De nagyon is fontosnak is tartom, most midőn a nagy angol essayista e fontos munkájával foglalkozunk, megemlíteni, ha a hely szűk volta miatt csak per tangentem is, mind azt, a mi e mű keletkezésével elválaszthatlan connexióban lévén, valódi értékének megállapítására okvetlenül szükséges.

A ki nem olvasta Bodley e művét, pedig sokan vannak, mert ez úgyszólván egyetlen tudományos kiadványunk hallatlan indolenciával találkozik a művelt közönség köreiből is, — annak hasztalanul akarnám, felsorolva a címeiket, elmondani, mi mindent nem látott meg Bodley ama 7 év alatt a reá nézve addig csaknem idegen országban. Célom inkább érdeklődést kelteni a munka iránt, melynek tanulmányozását minden politikusunknak, de minden közjogásunknak kötelességévé kellene tennünk.

Nincs nehezebb feladat a jelenkor megítélésénél. (Szándékosan használtam ezt a lefordíthatatlan, jellemző kifejezést, mely alatt a kritikai szemlélődés és közvetlen tapasztalat együttes eredményét értem.) Mentől közelebb állunk valamely korhoz, annál több olyan behatásnak engedünk, melyek szemünk éleslátását homályosítják, tiszta szándékkal bemártott tollunkat habozni késztetik. De maga a természetes világ, ezer eselszövéseivel és emberi elménk számára annyi elrejtett titkaival sokkal veszedelmesebb Scyllái és Charibdiszei a jelenkor historikusának,